

De bestaande orde verstoren

Over de politieke opdracht van het middenveld

Pascal Debruyne & Bart Van Bouchaute

Inleiding²

In het middenveld leeft vandaag een opmerkelijke belangstelling voor haar politieke opdracht, om de samenleving en het beleid mee vorm te geven. In dit artikel onderzoeken we waar deze nieuwe positionering vandaan komt en analyseren daarmee verbonden ook de depolitisering van het middenveld de voorbije decennia. Bovendien gaan we ook op zoek naar wat die politieke opdracht van het middenveld dan precies kan betekenen.

‘Samenlevingsopbouw werkt aan maatschappelijke verandering en doet daarvoor aan politiek. Dit veronderstelt beïnvloeden van het beleid en werken aan politieke bewustwording van mensen in maatschappelijk kwetsbare posities. Samen met andere organisaties stellen we vast dat we vandaag niet altijd de ruimte krijgen om ons politiek werk optimaal te doen.’¹

De Verenigde Verenigingen stelden in hun Werktank Middenveld gelijkaardige vragen: ‘Doet het middenveld nog wel aan politiek? Is het middenveld (co-)architect of eerder (onder)aannemer van het beleid?’. Ze vroegen zich af voor welke samenleving het middenveld eigenlijk wil gaan.²

Socius nodigde uit voor de trefdag *Iedereen politiek* met de focus op ‘de belangrijke rol die de sector opneemt bij het stimuleren van het maatschappelijk engagement en het geven van vorm en richting aan de samenleving’³.

Ook het ACW zoomde in op (de)politiserende tendensen en praktijken tijdens de ID-dagen *Uitgedaagd*⁴.

Socioloog Jaak Billiet vat het heersende onbehagen in die verschillende sectoren van het middenveld samen in de slogan ‘het middenveld is politiek, of zal niet zijn’⁵. Hij neemt afstand van de reductie van sociale bewegingen tot ‘dienstverlening, wederzijdse ondersteuning en gezelligheid’ en stelt dat ze meer dan ooit de plicht hebben om ‘zelf aan politiek te doen door in het publieke debat een kritische stem te laten horen, door maatschappelijke problemen op de politieke agenda te plaatsen en door gelijkgezinden te mobiliseren’.

Vanwaar die vernieuwde belangstelling voor de politieke rol van het middenveld? We zien drie dynamieken die zorgen voor een tegenreactie uit het middenveld.

2.. Deze tekst is een herwerkte en uitgebreide versie van vorige teksten en presentaties die beide auteurs in de voorbije maanden verzorgden over de politiserende rol van het middenveld. De auteurs bedanken uitdrukkelijk de vele betrokken vrijwilligers en beroepskrachten uit het middenveld die doorheen spitse discussies hebben gezorgd voor de verdere verheldering en uitwerking van onze stelling.

1. Vanuit '**de politiek**' wordt het middenveld wel gewaardeerd als instrument voor het vergroten van de sociale samenhang, maar is er veel minder steun voor de politieke rol en het autonoom vormgeven aan de samenleving. Recent waren er de virulente aanvallen van N-VA op het brede sociale middenveld en op progressieve zuilenorganisaties, waarbij vooral het ACW kop van jut is. We zien voorbeelden in het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare jongeren die in het keurslijf van toeleiding naar het reguliere worden gedwongen, maar ook in de bredere integratiesector die aan banden wordt gelegd of in de dreiging naar het Antwerpse sociale middenveld, dat de Groenplaats innam met *Antwerpen Kleurt Sociaal* naar aanleiding van de besparingsronde. Daarnaast worden beleidsinstrumenten als GAS-boetes en repressieve tools ingezet om sociale actie in te perken.
2. De **economische crisis** zet de discussie over onze welvaartstaat verder op scherp. In verschillende Westerse landen zien we openlijke of verhulde oproepen om die welvaartsstaat op te geven. De Nederlandse koning sprak in zijn *Troonrede* over de noodzakelijke overgang naar 'de participatiemaatschappij'⁶. Burgers zouden minder moeten verwachten van de overheid en mekaar onderling meer moeten bijstaan. De radicale praxis van *community action* is op deze manier zowel in- als uitgeschakeld in een besparingspraktijk van bovenuit: de gemeenschap wordt teruggeworpen op zichzelf en mag zich ontwikkelen in kleinschalige 'doe-het-zelfprojectjes'. Voor kwetsbare groepen is dit geen bemoedigend perspectief, want het betekent de stelselmatige uitholling van sociale rechten als inkomen, arbeid, wonen en maatschappelijke dienstverlening. Bovendien worden die rechten steeds meer gekoppeld aan plichten en bestraffing in een 'voor-wat-hoort-wat-verhaal. De bemiddelende rol van het middenveld tussen overheid en burger wordt ofwel uitgeschakeld, ofwel beperkt tot het mediëren van een zelfredzaamheidspolitiek los van de flankerende staat.
3. In het **middenveld** zelf zorgt een 'verbraving', als verantwoordelijke actor binnen de bestaande consensus, voor intern debat en zelfs tweespalt. Organisaties en sectoren worden vanbinnen en vanbuiten uitgedaagd door de contestatie van nieuw activisme. Denk maar aan de *Field Liberation Movement* en Climaxi die de milieubeweging dwingen positie in te nemen rond ggo's, de rol van privaat geld in publieke organisaties, en *fracking* bij schaliegaswinning en hiermee radicaal tegen de consensus ingaan.

Vanuit onze academische en concrete betrokkenheid formuleren we enkele reflecties over de kwestie van de- en herpolitiseren van het middenveld. Eerst staan we stil bij de vraag of die depolitiseren enkel een zaak is van gestolen autonomie van het middenveld. Vervolgens onderzoeken we wat de politieke opdracht van het middenveld kan betekenen. Daarbij beklemtone we het onderscheid tussen politiek als kunst van het mogelijke en 'het politieke' als kunst van het onmogelijke. Daarna tonen we in een korte historische schets hoe organisaties en bewegingen in het middenveld met die twee invullingen hebben geschoven en geworsteld. Dit brengt ons tot een voorlopige analyse van een aantal factoren om tendensen tot depolitiseren in het middenveld vandaag te

begrijpen; we analyseren die factoren in de relatie tussen organisaties in het middenveld en overheden enerzijds, in de relatie tussen organisaties en de burgers anderzijds. Ten slotte tonen we enkele uitdagende voorbeelden van repolitiserende praktijken die binnen of naast de bestaande organisaties terug politiek als de kunst van het onmogelijke willen beoefenen.

We houden de blik op het middenveld bewust zo breed mogelijk open. Het evidente verschil tussen een vakbond of milieugroep en een sportclub of jeugdhuis kan ons verleiden om institutioneel af te bakenen voor welke organisaties of sectoren het vraagstuk van de politisering relevant is of net niet. Toch maken we die aflijning niet, omdat volgens ons iedereen, dus ook elke organisatie in het middenveld, aan politiek kan doen. Dit geldt ook en vooral voor groepen die bijna tot hun eigen verwondering ontdekken dat ze ‘politiek’ bezig zijn... Bijvoorbeeld: zelforganisaties zetten het probleem van de wachtlijsten voor mensen met een handicap hoog op de agenda.⁷ Of een sportclub met een heel divers publiek, zoals buurtsport (Combat Sambo) in Aalst, breekt het ‘reguliere’ sportbeleid in een stad open.⁸ Het politieke potentieel van een groep in het middenveld is dus vooraf niet te bepalen en zeker niet uit te sluiten.

De radicale praxis van community action is zowel in- als uitgeschakeld in een besparingspraktijk van bovenuit: de gemeenschap wordt teruggeworpen op zichzelf en mag zich ontwikkelen in kleinschalige ‘doe-het-zelfprojectjes’.

Gestolen autonomie?

Al te vaak wordt het debat over de politieke opdracht van het middenveld geopend maar meteen weer gesloten met de analyse dat de overheid het middenveld te weinig autonomie zou geven. Die gestolen autonomie zou de politieke rol van het middenveld beknotten. We willen echter voorbij die defensieve, en wat eenzijdige positie kijken. Want er bestaat niet zoiets als een zuivere autonome positie. Het middenveld situeert zich tussen de leefwereld van de deelnemers en het systeem, of beter, de verschillende systemen in onze samenleving⁹. En omgekeerd bestaat er ook niet zoiets als een autonome staat die als een monoliet boven het hoofd van het middenveld en de burgers hangt. De staat is een set van sociale relaties. Hoe een overheid georganiseerd is en welke beleidskeuzes en strategieën die overheid maakt, is niet alleen de neerslag van het politieke samenspel tussen politici en ambtenaren, maar ook van de interactie met veel andere actoren in de samenleving, niet in het minst de organisaties uit het middenveld.

Bovendien is veel van de ‘gestolen autonomie’ feitelijk bemiddelde ruimte waarin het middenveld zélf een hand had. In ruil voor een toename aan middelen hebben veel organisaties ingezet op professionalisering en een sterker management, in ruil voor beleidstoegang en het afvijlen van de rebelse randjes. We kunnen ons afvragen of en in welke mate net die bemiddelde ruimte een depolitiserende impact had. Werd het nastreven van een radicaal ander samenlevingsproject – buiten de tot dan aanvaarde symbolische contouren – niet gestaag vervangen door het mee beheren van de bestaande orde? Die stelling willen we hier in elk geval innemen.

De kunst van het (on)mogelijke

Met onze stelling verwijzen we naar een specifieke invulling van 'het middenveld moet politiek zijn'. We maken een scherp onderscheid tussen 'de politiek' en 'het politieke'¹⁰, omdat we vaststellen dat er in het spreken en handelen binnen het middenveld een verwarring bestaat tussen die twee benaderingen.

'De politiek' kennen we als het dagelijks beheer of het management van de bestaande samenleving. Politiek, bekeken door die lens, kunnen we benoemen als de 'kunst van het mogelijke': binnen de bestaande kaders en sociale verhoudingen de maatschappelijke orde beheren. Dat is eigenlijk de meest gebruikte invulling van politiek, ook in het middenveld. 'Aan politiek doen' wordt dan al vlug 'beleidsbeïnvloeding': een analyse van wie relevante actoren zijn voor een bepaalde beleidskwestie, hoe het krachtenveld van actoren er uitziet en welke methoden en technieken kunnen worden ingezet om het bestaande beleid efficiënt en effectief te beïnvloeden.¹¹ Hoewel beleidsbeïnvloeding en -uitvoering in die opvatting best veranderingsgericht, progressief en sociaal corrigerend kan zijn, blijft dit soort politiek functioneren binnen de bestaande orde die aan alles en iedereen een geïchte plaats geeft. De filosoof Jacques Rancière noemt dit 'de politie-orde', een bestaande orde die quasi af is.

'De essentie van de politie is het principe van verzadiging, het is een manier van de verdeling van wat zichtbaar en hoorbaar is dat geen tekort of overschot erkent. In de opvatting van de politie is de samenleving een totaliteit die bestaat uit groepen die specifieke functies uitvoeren en welbepaalde ruimtes en posities bezetten.' (eigen vertaling)¹²

De functie van de politie-orde is dus niet de onderdrukking van 'het Andere', maar eerder de dwingende toewijzing en verdeling van dingen, plaatsen, mensen, functies, autoriteit en activiteiten, en de normalisering ervan.¹³ Politiek is dan het beheer van die bestaande politie-orde.

Maar we kunnen ook een andere bril opzetten en kijken naar 'het politieke' als de 'kunst van het onmogelijke'. Dan functioneert een politieke daad niet enkel binnen het kader van de bestaande relaties, maar verandert het politiek handelen dat kader ook zelf. De symbolische contouren van 'de wereld zoals hij is' worden opengebroken. Aan politiek doen betekent in die benadering de bestaande maatschappelijke orde en sociale verhoudingen verstoren.

Oosterlynck stelt met Rancière dat die verstoring is gebaseerd op de hypothese van gelijkheid als een nooit helemaal te realiseren uitgangspunt. Het proces van gelijkheid claimen als politieke daad blijft radicaal open. In de maatschappelijke realiteit zijn mannen en vrouwen verschillend, bestaan er sociaaleconomische en etnisch-culturele verschillen,... Realistische politiek wordt in de alledaagse praktijk vaak beschouwd als het aanvaarden en goed managen van die reële verschillen. Maar voor Rancière gaat politiek juist over het niet aanvaarden van die bestaande orde. Elke sociale orde produceert haar eigen ongelijkheid en uitsluiting. Mensen die uit de bestaande orde vallen maken zich tot subject om mee te spreken over kwesties waarin ze als onmondig golden en doorbreken op die manier de bestaande orde.¹⁴ Dat proces eindigt niet. Daarom is gelijkheid de onbepaalde onderlegger van de gevoerde socio-politieke strijd.

In deze visie staat nooit a priori vast wie of wat het politieke subject is. Iedereen, elke groep kan dus aan politiek doen, in een democratische politieke strijd, bepaald door dissensus. Burgerschap wordt in deze opvatting gevormd doorheen alledaagse processen waarin groepen zichzelf vormen, rechten opeisen, strijden voor hun opvatting over de goede samenleving¹⁵. Ze voeren die strijd binnen een gedeelde democratische ruimte. De kern van democratie is dat het gaat om een open proces waarin dé maatschappij ‘an sich’, als voltooid project, onmogelijk is.¹⁶ In die democratie doorbreekt de politieke strijd de bestaande orde om een plaats te claimen voor ‘*the part for those who have no-part*’.¹⁷ Het politieke is dus niet louter een methodische act in het doorbreken van de consensus, maar krijgt inhoud omdat de politie-orde radicaal geweigerd wordt.¹⁸ Het politieke gaat fundamenteel om ‘*a refusal to observe the ‘place’ allocated to people and things (or at least, to particular people and things)*’.¹⁹ ‘Het politieke’ – als antipode van de door de politie-orde bepaalde ‘politiek’ – is onbepaald, de plaats van de macht is leeg²⁰, en de manier waarop de bestaande orde en organisatie van de samenleving tot stand komt, is radicaal contingent.

In tegenstelling probeert een politiek, gebaseerd op de politie-orde ‘het politieke’ te ontdoen van zijn versturende kracht, zijn conflictueus potentieel, en zijn ‘buiten’ vanwaaruit de verstoring komt, in het streven naar een radicaal andere samenleving. Politiek als de kunst van het mogelijke probeert de bestaande orde dus als natuurlijk voor te stellen, met haar geijkte hiërarchie en posities, regels en mores.

Schuiven tussen de kunst van het mogelijke en het onmogelijke

Doorheen hun geschiedenis hebben bewegingen en organisaties met hun politieke rol geworsteld en geschoven, tussen de kunst van het mogelijke (de politie-orde) en het onmogelijke (het politieke), hierin geduwd en getrokken door interne discussie, door de openheid van het politieke systeem, door crisissen en externe druk, doorheen momenten van omwenteling en contestatie. Op bepaalde momenten en in bepaalde periodes hebben bepaalde organisaties meegewerkt aan ‘de politiek’ en de goede ordening binnen de bestaande contouren van de politie-orde. Binnen het bestaande kader zorgden ze mee voor de concrete beleidsvoorbereiding en beleidsuitvoering, een correcte dienstverlening, als een verantwoordelijke partner die de kunst van het mogelijke goed beheerst. Op andere momenten waren organisaties en bewegingen de uitdrukking van emancipatieprocessen waarin mensen die uit de bestaande orde vielen, begonnen mee te spreken over kwesties waarin ze als onmondig golden.

De arbeidersbeweging is wellicht hét historisch voorbeeld van een emancipatiebeweging. Arbeiders werden mondig en verstoorden het bestaande kader om het te dwingen in de richting van meer economische, sociale, politieke en culturele democratisering. De strijd voor het algemeen stemrecht, voor andere arbeidsverhoudingen, voor sociale rechten en sociale zekerheid, voor een brede toegang tot gezondheidszorg en onderwijs enzovoorts tonen mooi aan hoe een ooit als utopisch weggezet streven naar een andere samenleving toch kan leiden tot een diepgaande transformatie.

De strijd voor het algemeen stemrecht, andere arbeidsverhoudingen, sociale rechten en sociale zekerheid, brede toegang tot gezondheidszorg en onderwijs toont aan hoe een ooit als utopisch weggezet streven naar een andere samenleving toch kan leiden tot een diepgaande transformatie.

Tegelijk leerde deze beweging ook de kunst van het mogelijke te bedrijven. De sociaal-economische breuklijn vormde immers een regelrechte bedreiging voor de stabiliteit van het politiek systeem. Om de conflicten niet te laten ontploffen, werd de arbeidersbeweging in het systeem getrokken. De sociale strijd werd door de elites beheersbaar gemaakt in een model van 'gewapende vrede'.²¹ In gesloten onderhandelingen werden compromissen, vaak package deals, onderhandeld om de strijdbijl – althans voorlopig – te begraven. Conflicten werden ontijd, pas omdat en nadat er een reële politieke kracht van die middenveldorganisaties uitging. Als 'sociale partners' kwamen de vakbonden terecht in een uitgebreid systeem van sociaal overleg en beleidsvoorbereiding. Ze werden verantwoordelijke beheerders van de sociale zekerheid en kregen ook een erkende rol in de beleidsuitvoering, zoals de betaling van de werkloosheidsvergoedingen.

De inpassing in de bestaande orde kon ver gaan, ook te ver: de recente Dexia-crisis toonde aan hoe het opgeven van een alternatief, coöperatief bankmodel voor een speculatief bankmodel in het 'geijkte' casinokapitalisme van de jaren 1990 de christelijke arbeidersbeweging op haar grondvesten deed daveren.

Vanaf de jaren 1970 werden klassieke middenveldorganisaties als deel van de bestaande orde dan ook zelf onderwerp van contestatie door nieuwe bewegingen en actiegroepen.²² Langzaam verzwakte de traditionele binding aan verzuilde organisaties waarin een politiek passieve achterban met zeer actieve topelites samenwerkten in een gesloten systeem. De bestaande, netjes verzuilde samenleving met de partij aan de top was niet langer vanzelfsprekend.

In het zog van de ontvoogding van mei '68 kwamen de nieuwe sociale bewegingen die naast de blijvende strijd voor herverdeling ook gingen strijden voor meer autonomie en een minder autoritaire samenleving. Hier ontstonden heel wat nieuwe organisaties en praktijken in het middenveld, die thema's op de kaart zetten zoals vrede, milieu, Noord-Zuid, relaties en seks, en de stem van onmondigen in de toenmalige samenleving (jongeren, vrouwen, migranten,...) versterkten. Ze verdedigden levenswijzen die niet pasten in het eendimensionale politiek-economische bestel. De klassieke elites – ook die binnen het verzuilde middenveld – werden uitgedaagd en gedwongen tot meer openheid. Bijvoorbeeld, de vele acties van bewonersgroepen voor een stad op mensenmaat, tegen de overheersende modernistische stadsplanning en autoritaire top-down-stadsontwikkeling in, zou uiteindelijk leiden tot een bijsturing in de richting van de 'herwaarderingsgebieden' met aandacht voor sociale huisvesting, participatie en het vermijden van sociale verdringing bij stadsvernieuwing – of 'saneringsnoma-disme' zoals het toen heette.²³

Met hun eisen van autonomie en inspraak wijzigden de nieuwe sociale bewegingen en burgergroeperingen op hun beurt diepgaand de bestaande verhoudingen in verschillende maatschappelijke instellingen – ook in de middenveldorganisaties zelf. En opnieuw werd geëist en verworven wat als onmogelijke utopie was weggezet.

Maar ook die nieuwe bewegingen gingen opnieuw meer functioneren binnen 'de politiek'. Ze maakten zich nuttig in de politiek van armoedebestrijding en integratie, die in een reactie op de doorbraak van het Vlaams Blok in de jaren 1990 moest zorgen voor een herovering van de achterstandswijken.²⁴ Omdat de bevolking niet zo immuun bleek voor het antidemocratische en racistische gedachtengoed, kreeg het middenveld een belangrijke rol toebedeeld in de versterking van een democratische politieke cultuur bij de bevolking.

Deze redenering sloot sterk aan bij de communitaristische stroming in de sociale wetenschappen die de nadruk legt op het belang van sociale cohesie in gemeenschappen als basis voor een stabiele democratie.²⁵ Opnieuw zien we de verschuiving naar de kunst van het mogelijke. Sociale bewegingen en radicale burgergroeperingen werden gestaag tot 'geijkt middenveld' dat de bestaande samenleving mee zou beheren. Het middenveld verwierf een nieuwe legitimiteit als de verzekering van de sociale cohesie, ten koste van haar potentieel versturende kracht.

Depolitisering tussen overheid, middenveld en achterban

In de mate dat organisaties in het middenveld verschuiven van 'het politieke' als de kunst van het onmogelijke naar de dagelijkse politiek binnen het bestaande kader en de geijkte verhoudingen, spreken we van 'depolitisering'.²⁶ Intussen is duidelijk dat depolitisering niet louter verklaard kan worden als een zaak van gestolen autonomie. We zoeken naar mogelijke verklaringen in twee relationele settings: tussen overheden en organisaties, en tussen organisaties en achterban. Zo vermijden we om te makkelijk of eenduidig de verantwoordelijkheid bij één actor te leggen in processen van depolitisering.

In de relatie tussen overheid en middenveld zien we volgende verklaringen voor depolitisering.

1. In de legitimering en taakbepaling van het middenveld verschoof de klemtoon sterk naar **sociale cohesie**. Als organisaties in het middenveld vooral de samenleving moeten verzoeten, zijn conflicten en divergerende eisen veelal een ongewenste verstoring van de samen nagestreefde sociale harmonie.
2. Inhoudelijk wordt depolitisering ook in de hand gewerkt door het versterken van een **consensusgerichte politiek**. Zo doet de *Vlaanderen-in-Actiecampagne* van de Vlaamse overheid een beroep op een brede consensus met heel wat partners binnen het Vlaamse middenveld. Door de ondertekening van het pact was het voor de milieubeweging moeilijker om 'Vlaanderen Transportland' als logistieke draaischijf van Europa, met excessen als de Lange Wapper in Antwerpen of de verbreding van het Schipdonkkanaal, nog radicaal in vraag te stellen. Hetzelfde politieke probleem stelt zich ten aanzien van de vakbonden en armoedebeweging die welwillend tekenden, terwijl het pact bol staat van de activeringslogica en het egocentrische regionalistische competitiviteitsstreven.²⁷ Probleem is dat het pact – en dus de consensus – wordt aanvaard als uitgangspunt, los van de sociale strijd om eerst tegenkracht op te bouwen.
3. Daarnaast wordt depolitisering versterkt door de **instrumentalisering** van het middenveld als uitvoerder en onderaannemer en door het verkleinen van de autonomie bij de opdrachtbepaling en taakinzet. Als Samenlevingsopbouw gevraagd wordt om een participatie op te zetten binnen de krijtlijnen van het geijkte stadsvernieuwingsbeleid, gericht op het economisch en sociaal kapitaal van de middenklasse onder de vlag

van de 'sociale mix', dan vermindert dat uiteraard de ruimte voor politiserend werk. Of een ander voorbeeld: momenteel wordt de integratie en-inburgeringssector in een coma gebracht met het nieuwe inburgerings- en integratiedecreet waar alles binnen een door de overheid gerunde Extern Verzelfstandigd Agentschap (EVA) komt – net op een moment waar het bewustzijn over superdiversiteit in de stad toeneemt.²⁸ Van onderuit herkennen uitdijende groepen met een migratieachtergrond zich niet meer in de paradigma's en handelingskaders van die sector en het geijkte 'integratiebeleid'²⁹

4. We maken ons zorgen over de inhoudelijke **zelfcensuur**, de zelfdisciplinerende, het 'verantwoordelijke partnerschap'. Dat organisaties zich opstellen als verantwoordelijke beheerder in plaats van partijdige belangenverdediger is een historische constante. Maar vergeten we daarbij niet te makkelijk dat het 'verantwoordelijk partnerschap' van bijvoorbeeld de vakbonden een afgedwongen positie was op basis van een sterke politisering van de sociale kwestie? Voor het middenveld blijft het wezenlijk om het verschil te blijven zien tussen een compromis sluiten op basis van kracht (participatie nemen) waarin strijd en machtsopbouw voorafgaat aan overleg en compromis, en de hoop op 'participatie krijgen'.
5. Ten slotte is er de invoering van allerlei **managementtechnologieën** met de focus op *core business*, SMART-doelstellingen, actieplannen en een boordtabellenlogica die aangeeft wat een 'goede praktijk' is... Kortom, de organisatie moet gerund worden als een geolied bedrijf. Dit wordt als neutraal voorgesteld maar werkt depolitiserend. Wanneer sociaal-relatieve dynamieken in een samenleving worden voorgesteld als een motor met raders en draaiwielen binnen een bedrijfslogica, en het middenveld als de olie die de boel smeert, dan komt men niet verder dan *piece meal engineering* binnen bestaande contouren. Zo valt het op

Voor het middenveld blijft het wezenlijk om het verschil te blijven zien tussen een compromis sluiten op basis van kracht (participatie nemen) waarin strijd en machtsopbouw voorafgaat aan overleg en compromis, en de hoop op 'participatie krijgen'.

hoezeer de mogelijkheid van verzet ontbreekt in die bestuurlijke technologie, hoe weinig ruimte er is voor de onverwachte versterking van het bestaande kader. Een krampachtige focus op de *core business* verhindert het vormen van de nodige coalities en allianties. Planmatige resultaatgerichtheid staat het onvoorzien, plots en krachtig politiek handelen tegenover opduikend maatschappelijk onrecht in de weg.

Daarnaast kunnen we depolitisering ook analyseren in de **relatie tussen organisaties en burgers**. In welke mate slagen organisaties in het middenveld erin om kwesties en/of burgers en groepen in de samenleving te politiseren? Als organisaties burgers willen mobiliseren rond een kwestie (denk historisch aan 'de rakettenkwestie') dan vraagt dit analyse, communicatie van het eigen verhaal, mobiliseren van burgers en organisaties, netwerken uitbouwen... Of als ze vanuit de leefwereld van mensen willen politiseren, dan vraagt dit om een bottom-upstrategie die de noden en belangen opspoot, deze tot

een collectieve kwestie maakt en samen mét mensen en groepen strijdt voor verandering. De basis is hier het emancipatorische potentieel van burgers en mensen zelf. Ook dat, in de logica van Rancière, is het fundament van 'gelijkheid'.³⁰

In dit verband kunnen we ons afvragen in hoeverre organisaties beschikken over een methodische basis om politiserend te werken, en de nodige inspanningen leveren om die methodische basis te onderhouden en verder te ontwikkelen in hun handelingspraktijk? Neem nu de traditie van het buurtactivisme, gestut door Saul Alinsky, en de stadsvernieuwing op mensenmaat: al zijn de kiemen daarvan nog aanwezig, het lijkt allemaal vooral lang geleden. Ook basiseducatie, dat aan de basis lag van kritische educatiepraxis gebaseerd op de radicale pedagogie van Paulo Freire, werd vanaf de jaren 1990 steeds meer een beheersapparaat binnen het onderwijsdecreet waar diegenen die de centra runnen gekozen hebben voor betere pensioenstatuten tegen de belangen van de doelgroep in. Zo verschoof de basiseducatie als emancipatorische geletterdheidspraktijk en culturele alfabetiseringsstrijd naar een systeembevestigende educatiepolitiek, waarmee de kwetsbare doelgroep een geschiedenis van herhaaldelijk negatieve ervaringen heeft.³¹ Het recht op permanente educatie werd in het keurslijf van 'levenslang leren' en marktgeoriënteerde activeringspolitiek gewrongen. Ook hier komt er steeds meer contestatie van jonge organisaties die de kaders van Freire en Boal terug oppikken in het jeugdwerk en in educatieve initiatieven.

Wat vooral onder druk staat, is het geloof in het zelf-emancipatorisch potentieel van burgers die zich omvormen tot politieke subjecten.³² Zorgwekkend in dit verband is de depolitiserende van 'autonomie' en 'autonome praktijk'. Dan denken we aan de trend naar zelfvoorziening binnen het hele transitiegebied. Als de link tussen dergelijke autonome praktijken en de strijd voor noodzakelijke structurele veranderingen op hogere schaalniveaus afwezig blijft – en burgerschap en autonome praktijk gedepolitiseerd wordt – dan ondergraven dergelijke op zich sympathieke initiatieven de strijd voor de sociaalecologische rechtvaardigheid.

Wat vooral onder druk staat, is het geloof in het zelf-emancipatorisch potentieel van burgers die zich omvormen tot politieke subjecten

Repolitiserende praktijken

Tegenover die depolitiserende tendensen is er vandaag in een aantal organisaties en bewegingen zeker sprake van repolitisering.³³ Die politisering komt duidelijk naar voor wanneer de 'politie-orde' verstoord wordt, wanneer de natuurlijke orde der dingen wordt doorbroken door diegenen die er geen deel van uitmaken.³⁴ Binnen en naast de bestaande organisaties ontstaan nieuwe initiatieven en politieke praktijken die duidelijk de kunst van het onmogelijke terug willen beoefenen. Het 'radicale buiten' van diegenen die in de marges zaten, dringt terug binnen met gelijkheidsclaims.

Bij die repolitisering van het middenveld zien we op verschillende manieren opnieuw de kunst van het onmogelijke verschijnen. Let wel: dit is niet te herleiden tot een methodisch verhaal, als zouden bepaalde methodes of organisatievormen beter of meer geschikt zijn voor processen van repolitisering. De essentie van repolitisering blijft een inhoudelijke kwestie: wat betekent het voor het middenveld om 'aan politiek te

doen? Daarom willen we vooral wijzen op de grote en boeiende diversiteit van pogingen tot repolitisering vandaag.

1. Er is een interne repolitisering via **bestaande netwerken** met middenveldorganisaties. Zo werken in De Toekomstfabriek acht organisaties samen aan de verdieping van de grondrechten in het project *Een ander land*. Gesteund door de Sociale Innovatiefabriek denken ze samen na over hoe een andere wereld mogelijk is. Sociale innovatie krijgt hier terug zijn radicale transformatiepotentieel van de jaren 1970-'80 waarbij onbeantwoorde eisen en noden worden geadresseerd. We zien ook hoe de GAS-boete coalitie de *common sense* over de GAS-politiek blijvend verstoort. Beide initiatieven doorbreken de bestaande politie-orde vanuit een claim van fundamentele gelijkheid in de samenleving.
2. **Nieuwe actievormen en organisaties** jagen bestaande bewegingen aan. Zo voert Climaxi actie voor een sociaal rechtvaardige ecologische transitie en stimuleert zo de politisering van de milieubeweging. Haar politieke claims tegen de ontginning van schaliegas en voor de gelijkheid op het gebied van *commons* (het gelijke bezit van natuurlijke grondstoffen en het recht op gelijkheid inzake milieueffecten) breken de geijkte marges van het pragmatische milieudenken en-handelen open. Ook nieuwe allianties van burgers met migratieroots dragen politiek potentieel in zich, op een moment dat de hele integratiesector in een kunstmatig coma wordt gebracht³⁵.
3. Redelijk los van overheden en bestaande organisaties in het middenveld dwingen **directe acties** zoals het *Field Liberation Movement* (FLM) de bestaande organisaties en instellingen tot een duidelijker positionering over genetisch gemanipuleerde organismen (ggo's). De vraag die ze stellen in hun politiek handelen: Van wie is de natuur? Tegenover de politiek-economische belangen van multinationals als Monsanto en universitaire spin-off's die ggo-onderzoek voeren in functie van markt-exploitatie, wordt de natuur terug opgeëist. Kortom: de natuur behoort ons allen toe, omdat we gelijken zijn.
4. **Nieuwe netwerken** tussen het formele, erkende middenveld en informele burgerorganisaties, en de kraakbeweging werken politiserend. De Beweging Recht op Wonen (BRoW) slaagde er zo in om met een alliantie tussen ACW, Samenlevingsopbouw, kerknetwerken, anarchistische krakers, en natuurlijk de Slovaakse burgers zélf, het *housing first-principe* voor deze kwetsbare bewoners met een preciaire burgerschapsstatus door te drukken, waarbij het vertrouwen in een ondersteunde emancipatie centraal staat. Omdat deze burgers in Gent wonen, zijn ze Gentse burgers. Precies die gelijkheidsclaim zorgt ervoor dat ze recht hebben op wonen – zoals *Artikel 23* van de grondwet stelt.

Dit zijn slechts enkele voorbeelden van praktijken in het middenveld die 'het politieke' opnieuw serieus nemen en buiten het bestaande beleidskader treden, ook in de eigen organisatie. Ze beseffen dat organisaties in het middenveld niet losstaan van de politieke ruimte maar er in verweven zitten, erdoor bepaald worden, en die ook mee kunnen bepalen en vormgeven. Afhankelijk van tijd en plaats is dat makkelijker of moeilijker,

maar de eigen opstelling heeft betekenis. De weg naar een politiserend middenveld in een vitale democratie ligt open als organisaties zich niet langer vooral beschouwen als een verlengstuk van de overheid, als verantwoordelijke partner, of hoogstens als spreekbuis en signaalgever voor groepen in de samenleving, maar integendeel als betrokken ondersteuners van mensen die zich doorheen praktijken van burgerschap zelf tot politieke subjecten ontwikkelen.³⁶

Bio

Pascal Debruyne is postdoctoraal onderzoeker aan de onderzoeksgroep MENARG (UGent). Zijn onderzoek focust op stadsontwikkeling, stedelijkheid en migratie en (super-)diversiteit (IWT-project DieGem). Zijn doctoraat legt de focus op de relatie tussen stad en staat in het Midden-Oosten (Jordanië). Daarnaast is hij actief betrokken als bestuurslid van ROCSA VZW, Samenlevingsopbouw Gent, VZW JONG en UitDeMarge VZW. Hij is ook lid van de Vooruitgroep.

Bart Van Bouchaute is als onderzoeker verbonden aan OASes (UAntwerpen) voor het IWT-project DieGem over solidariteit in superdiversiteit. Hij doceert politicologie en globalisering in de opleiding Sociaal Werk van de Arteveldehogeschool. Daarnaast is hij bestuurslid in de samenlevingsopbouw en het jeugdwelzijnswerk en is hij syndicaal actief.

Eindnoten

1. Studiedag Politieke ruimte van Samenlevingsopbouw Vlaanderen 28 maart 2013 http://www.samenlevingsopbouw.be/site/index.php?option=com_content&task=view&id=620&Itemid=2
2. Voor verdere informatie over de Werktank Middenveld: <http://www.werktankmiddenveld.be>
3. Studiedag 'Iedereen politiek' van Socius, steunpunt voor het sociaal-cultureel werk, op 21 november 2013 http://www.socius.be/tiki-calendar_edit_item.php?viewcalitemId=226
4. In het programma van de ID-dagen, de nieuwe formule van de Sociale Week van het ACW, op 28 en 29 november 2013 was de reflectie en discussie over praktijken van (de)politisering een belangrijk spoor. <http://www.acw.be/iddagen/programma>
5. Billiet, J. (2013). 'Hoe cruciaal is het sociale kapitaal'. De Standaard, 9 maart 2013.
6. Debruyne, P. & B. Van Bouchaute (2013). 'Never let a good crisis go to waste. Over Crisis en de Participatiesamenleving'. <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2013/09/25/never-let-good-crisis-go-waste-over-crisis-en-de-participatiesamenleving>.
7. Beel, V. (2013). 'Je moet de sprong in het donker wagen'. De Standaard, 27 april 2013. http://www.standaard.be/cnt/dmf20130426_00558025
8. De Smedt, L. (2013). 'Buurtporters kwaad over schrappen project Combat Sambo. We krijgen onterecht stempel van crimineel'. De Standaard, 10 november 2013. http://www.standaard.be/cnt/dmf20131009_00783546
9. Deze invalshoek werd in het sociaal-cultureel werk sterk gethematiseerd onder invloed van het denken van de filosoof Jürgen Habermas, als werk op de naad tussen leefwereld en systeem. Habermas, J. (1985). *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
10. Lefort, C. (1983). 'La question de la démocratie', in P. Lacque-Labarthe (éd.), *Le retrait du politique*. Paris: Galilée. Zie ook: Van Middelaar, L. (1999). *Politicide. De moord op de politiek in de Franse politieke filosofie*. Amsterdam: Van Genneep.

11. Een mooie illustratie van deze benadering zien we in het overigens verdienstelijke overzicht van Stefaan Viaene (2012). Met hoge heren kersen eten. Brussel: Politeia/Samenlevingsopbouw.
12. Rancière, J. (2001). 'Ten Thesis on Politics.' in: *Theory & Event*. Vol. 5, No. 3., <http://www.egs.edu/faculty/jacques-Rancière/articles/ten-thesis-on-politics/>
13. Rancière, J. (2004). 'Introducing Disagreement'. *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 9 (3), pp. 3–9.
14. Oosterlynck, S. (2013). 'Over politiek: gelijkheid als hypothese'. In Schuermans, G. (red). *Politieke ruimte*. Brugge: Die Keure/Samenlevingsopbouw Vlaanderen, pp. 45-52.
15. Zemni, S. & P. Debruyne (2013). *Citizenship, community and social cohesion*. A political science analysis. Niet gepubliceerd werkdocument. DieGem onderzoeksproject.
16. Chantal Mouffe verwijst met 'het politieke' naar een politieke ruimte die agonistisch is. In die ruimte gaat het vooral over blijvende tegenstellingen in politieke processen over de inrichting van de samenleving. Hiermee zet ze zich af tegen de visie van Jürgen Habermas, die de publieke ruimte vooral ziet als ruimte voor rationele dialoog. Mouffe, C. (2005). *Over het politieke*. Kampen: Klement. Ook bij Rancière is de politieke ruimte een ruimte van dissensus. Rancière, J. (1995). *On the Shores of Politics*. London: Verso. Rancière, J. (1998). *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
17. Rancière, J. (2001). 'Ten Thesis on Politics.' in: *Theory & Event*. Vol. 5, No. 3., p. 6
18. In deze opvatting van dissensus staat dus niet het principe van het conflict of de dissensus op zich centraal, maar wel de inhoudelijke betekenis van het verstorend conflict gericht op de geëiste maar nooit volledig te realiseren gelijkheid. Rancière, J. (1998), o.c., p. 29.
19. Robson, M. (2005) Introduction: hearing voices. Paragraph 28.2, 1–12, Pp. 5
20. Lefort, C. (1983), o.c.
21. Huyse, L. (1986). *De gewapende vrede*. Politiek in België na 1945. Leuven: Kritak. Huyse, L. (2003). *Over politiek*. Leuven: Van Halewijck. Devos, C. et. al. (2007). *En petit comité*. Acteurs en régisseurs van de Belgische politiek. In C. Devos & H. Vos (Eds.), *Over de dynamiek van de politiek*. Een kwarteeuw politieke machtsverschuivingen (pp. 93-153). Gent: Academia Press.
22. Hellemans, S. & Hooghe, M. (red.)(1995). *Van mei '68 tot Hand in Hand*. Nieuwe sociale bewegingen in België. Leuven: Garant.
23. Voor een historische schets over de ontwikkeling van Samenlevingsopbouw in die periode: Debruyne, P., Verschelden, G. & S. De Visscher (2012). 'Samenlevingsopbouw in de stad: van emancipatie naar disciplineren en terug?' In Holemans, D. (Ed.), *Mensen maken de stad*. Berchem: EPO.
24. Concreet verwijzen we hier naar de periode in de jaren 1990 van de kansarmoedefondsen zoals VFIK en later het Sociaal Impulsfonds waarin het sociale middenveld werd ingeschakeld in de meest achtergestelde stedelijke wijken.
25. In twee intussen klassieke werken stelt de Amerikaanse socioloog Putnam dat een democratisch systeem beter presteert als er stevige horizontale netwerken van verenigingen zijn waarin wederzijdse samenwerking en vertrouwen centraal staan. Putnam, R., Leonardi, R. & Nanetti, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press. Putnam, R. (2001). *Bowling alone: The collapse and revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
26. Interessant in dit verband is de vraag of er een onderscheid is tussen 'politiserend' en 'structureel' werk. Deze kwestie wordt opgeroepen door de lectruur van Hermans, K. (2012) 'Structureel sociaal werk. Strijden tegen sociale ongelijkheid' in *Alert*, 38 (3). Structureel sociaal werk en politiserend werk kruisen elkaar in de overtuiging dat sociale strijd, conflict en dissensus 'het dominante bestel' moeten transformeren. Toch kan structureel sociaal werk zich best ontvouwen binnen de contouren van de geijkte rechtsorde. Structureel sociaal werk kan ijveren, ook vanuit sociale strijd, voor een meer structureel effect maar toch binnen het bestaande rechtskader van de bestaande samenleving. Denk bijvoorbeeld aan 'het recht op wonen' dat zich kan baseren op een structureel pleidooi voor de realisatie van artikel 23 van de grondwet. In onze benadering gaat politiserend werken hieraan voorbij, het breekt de contouren van die bestaande rechtsorde zelf open. 'Het politieke' gaat in deze, Rancière volgend, om de vraag – en de concrete praktische inzet – welke groepen in de marges worden gehouden van dit structureel beloofde woonrecht. Dat wordt erg

- concreet wanneer we kijken naar grote groepen burgers met precair verblijfsrecht (zoals Slovaakse Roma of mensen zonder papieren). Voor die groepen die geen deel zijn van het geheel van de structurele rechtsorde, moet de claim van wie behoort tot 'de gelijken' zelf worden opengebrouwen. Bovendien is er voor Rancière geen a-priori politiek subject die de onderlegger is van de strijd, en komt het politieke tot stand in processen van subjectivering waarin mensen en groepen zich doorheen hun claims tot politieke subjecten ontwikkelen. Een benadering van 'structureel sociaal werk' kan nog sterk vertrekken van de rol van professionals en organisaties, of van specifieke categorisaties van 'doelgroepen' in de wellicht deels onvermijdelijke poging om het subject van de sociale verandering te vatten.
27. Debruyne, P. & Calcoen, S. (2004), 'Duurzame ontwikkeling in Vlaanderen: de 'missing link' tussen retoriek en regulier beleid?', in *Oikos*, 47 (4). <http://www.mo.be/opinie/egocentrisch-economisch-regionalisme-vlaams-regeerakkoord>
 28. Debruyne, P. & Marechal, M. (2014). Superdiversiteit. Migratie als hefboom voor de stad. ALERT, Mei 2014.
 29. Zie ook Maly, I., Blommaert, J. & J. Ben Yakkoub (2014). Superdiversiteit en democratie. Berchem: EPO.
 30. Simons, M. & J. Masschelein (2010). 'Governmental, Political and Pedagogic Subjectivation: Foucault with Rancière. *Educational Philosophy and Theory*, Vol. 42, Nos. 5–6.
 31. Jacobs, R. (11 oktober 2013). Basiseducatie tussen emancipatie en systeembevestiging <http://www.socialisme21.be/idee/basiseducatie-tussen-emancipatie-en-systeembevestiging/>
 32. Rancière, J. (1989). *The Nights of Labor: The Workers' Dream in Nineteenth-Century France*. Parijs: Fayard (later VERSO Press). Rancière, J. (1981/1991). *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation*. xx
 33. Rancière, J. (1998), o.c., pp. 99-100.
 34. Rancière, J. (1998), o.c., pp. 99-100. *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 35. Zie hoofdstuk OIKOS: Luk Groffy en Pascal Debruyne.
 36. Isin & Nielsen tonen hoe mensen doorheen 'acts of citizenship' in hun alledaagse leefwereld rechten opeisen en de grenzen van burgerschap verschuiven. Burgers ontwikkelen claims en ontwikkelen zichzelf doorheen dergelijke specifieke processen tot politieke subjecten. Engin, F. Isin, & Greg M. Nielsen (2008). *Acts of citizenship*. Londen: Zed Books.